

Интернационални мотив сукоба рођака услед непрепознавања. Јужнословенски епски контекст. Знакови и аналогиије

Оља Василева

Abstract

The aim of this paper is to confront and stratify compositional scheme with a specific motif of clash between relatives due to unrecognition. Equally present in Vuk Karadzic's, Sima Milutinovic's, and some Bulgarian variants, same as in the Persian canto Shahnama, this motif reveals it's complexity based on readers perspective, when the most significant analogies and differences appear in the named scheme: from genre dualism (ballad or epic), to the problem of mythical or naturalistic (historical) space or idea and Maximilian Braun's typology of heroes.

Key words: clash between relatives, unrecognition, motif, ballad, voice, variant, hero

Апстракт

У раду се испитују и раслојавају особености композиционих и сижејних схема варијанти Вука Стефановића Караџића, Симе Милутиновића Сарајлије, бугарској варијанти и персијском епу *Шахнама* које собом носе мотив сукоба рођака услед нераспознавања. Овај мотив отвара специфичну перспективу посматрања која подразумева жанровска дивергирања (проблем баладе и епске песме), прелази преко уплива митског и натуралистичког (историјског), а завршава у слојевито-епском нијансирању јунака Максимилијана Брауна.

Кључне речи: сукоб рођака, непрепознавање, мотив, балада, глас, варијанта, јунак

*„И биће јунак као кучине и дјело његово као искра,
и обоје ће се зајалити, и неће бити никога да ујаси.“*

Књига пророка Исаије, 1:31

Остварујући вишеструке задатке који истовремено уплићу сижејне преплете, њихову метафоричност и слојевитост, народна књижевност сустиче се на пољу које обележава трајни дијалог унутарнационалног и интернационалног кода

на коме почива израз певача који јединствени лични печат оставља онда кад памћење постане најснажнији залог функционално-естетског управо у делима усмене књижевности.

„*Интеркултурни поглед на јужнословенску усмену заједницу као наг-ејнички систем који је широко распростирањен на културној маји Балкана*”¹ неретко имплицира митску позадину сликаног света и њему инхерентних јунака. Сусрет мита, фантастике и „свакодневности”, кад се структуре ових система разарају неумитним, новим поретком који уводи или разара трагичку визију света, у песмама које ће бити предмет нашег осврта уноси колико разноврсност, толико и функционалну симболику, раширену онолико колико је певачу потребно да развије основни тон свог дела. Самим тим, песме које су пред нама представљају једну од најзначајнијих основа, једну прауметност на чијим су целим мотивима настала дела посебне историјско-уметничке вредности усмене и писане књижевности – националне и интернационалне². За песме овакве смисаоне концепције неопходно је да се сукоб у незнању као одабрани сажетни принцип представи на начин „*који изискује дубок појрес од појубних афекаја*”³ и који, трагично интониран не мора увек тако да се заврши (изразити пример су две песме из *Пјеванија Симе Милутиновића Сарајлије*); битан је начин на који модел сукоба рођака услед непрепознавања функционише и остварује своје варијације у сложенем интеркултурном погледу чији ћемо један неистражен део овом приликом обухватити.

1. Митски оквир

Тема сукоба рођака стара је колико и цивилизација, од библијских прича о Каину и Авељу, *Љејојиса поја Дукљанина*, списа који обилује фолклорним представљањем сродничких размирица често трагичких размера, историјски подстакнутих, преко легендарног персијског епа песника Фирдусија, *Шахнаме* (поседно епизоде *Русјем и Сухраб*), па све до бројних Вукових варијаната. Наиме, мотив сукоба рођака⁴ услед непрепознавања покреће два значајна чиниоца

---

¹ СУВАЈЦИЋ, Б. *Српско и бугарско усмено стваралаштво у интеркултурном коду*. Ип: *Српско усмено стваралаштво у интеркултурном коду*. С. 128.

² Тема сукоба рођака у литератури уочена је у разгранатом облику: тако се, на пример, у старонемачкој песми из 9. века сукобљавају отац Хилдебрант са сином Хадубрантом; у Норвешкој „*Thidreksagi*” из 13. века, воде борбу отац Хилдибрант са сином Алибрандом; у средњовековној италијанској песми „*Regina Ancroja*”, отац Рено води борбу на живот и смрт са сином Гуидоном. У руској епизи има песама о борби Илије Муромца са сином или ћерком које се трагично завршавају. У „*Телегонији*” грчког песника Еугамона, Телегон у незнању убија свог оца Одисеја.

³ АРНАУДОВ, М. *Баладни мотиви в народната поезия*. С. 7.

⁴ Бранислав Крстић у књизи *Индекс мотива народних песама балканских Словена под одредницом „Браћа”* наводи и пододредницу „*Браћа, не познавши се, деле двобој. – Кад се познаду измире се*”.

који управљају семантиком „текста” народне песме. Пре свега, мислимо на доминантну, колико митску, толико и историјску – једном речи оквирну – тему која добија интернационални оквир јер јој је у основи породични однос⁵, сукоб рођака; други чинилац наслова пре свега је статичко-динамички мотив препознавања.

С тим у вези, уколико имамо на уму да је тема књижевног дела надређена категорија, а да је сиже „*скуј њри њоведаних ситиуација и доџаја у редоследу којим се њрезенијују њримаоцу*”⁶, при чему су имплицитни дивергентни чиниоци мотиви у сижејно-морфолошком склопу једног дела (као што је мотив препознавања у склопу теме сукоба рођака онај мотив који основну тему илуструје, самим тим јој обезбеђује трајање), однос чинилаца у наслову можемо изразити следећом поставком:

Сиже/тема: сукоб рођака + мотив нераспознавања + митски оквир = мотив сукоба рођака услед препознавања

Песме са средишњим мотивом сукоба рођака због препознавања подразумевају иницијалну формулу која ће увести посебног јунака-ратника („*Вино њију*”), или истаћи његово рођење антиципирајући могуће разрешење („*Рани мајка два нејака сина*”) као експликацију двојства у ком један јунак мора бити одметник, а други онај који га тражи.

Митски простор који носиоца песме уводи у сукоб колико са собом, толико и са породичним вредностима, у варијантама са мотивом сукоба рођака услед препознавања јесте тродимензионалан, јер омогућава идејни сусрет различитих сфера. У гори, планини или поред воде, где се сукоб најчешће одиграва у јужнословенским варијантама не постоји приказ фантастичних бића, њихово присуство је подразумевано. Изузетност јунака који је харамбашки живот провео управо у гори или планини симболичког, злослутног назива (гора Гаревница, планина Корава, Кустур-град итд.) са својом четом, на граничном месту које ће кад-тад условити трагични расплет сусрета са рођаком који се не препознаје, заокружује се финалном формулом убиства и самоубиства (Вук СНП II, 16;

при том маркирајући варијанте из Вукових збирки, песме Вука Врчевића, Богишићев зборник, али не и *Пјеванија* Симе Милутиновића Сарајлије. На другом месту, под одредницом „*Двобој с непознатим сродником*” Крстић поново наводи варијанте са судбинским измирењем (Вук, Врчевић, Богишић, Славејков...), као и оне у којима отац и син, не познавши се, деле двобој (код Срећковића, Шапкарева, Лубурића и др.) Више у: KRSTIĆ, B. *Indeks motiva narodnih pesama balkanskih Slovena*. S. 309.

⁵ Данијела Р. Петковић смешта породичне односе у једну сижејну групу чији подтип може бити, додајемо ми, управо мотив сукоба рођака услед препознавања. ПЕТКОВИЋ, Р. Д. *Структура сижеа у епској поезији*. In: *Српско усмено стваралаштво у интеркултурном коду*. S. 251.

⁶ PRINS, DŽ. *Naratoški rečnik*. S. 182.

Вук СНП VI, 9, 10; Вук СНПр 2, 8) управо у гори где ће и бити закопани као подсетник и нови подтип митског места у већ постојећем. Другу, унутрашњу димензију, димензију јунаковог карактера чини његов залазак у те просторе, подстакнут жељом да се зацели најболнија рана – растанак у раној младости који је отворио немогућност потврђивања ратничког и породичног идентитета јунака. Трећој, идејно-морфолошкој схеми би припала скривена жеља за променом поретка који је наметнут историјско-културним условностима. Отуд изражена јуначко-ратничка, а не баладеска схема у варијантама Симе Милутиновића Сарајлије, рецимо (*Пјеванија*, бр. 5 и бр. 125); такође, и варијанта бр. 9 (Вук СНП, II), затим песма „*Смрти Сењанин Стивана*” (Вук СНП VI, II), „*Иво Сењанин и нећак му*” (Вук СНПр 3, бр. 40), песма „*Марко Краљевић ојледа сабљу*” (Вук СНПр 2, 39), затим епизода *Русџем и Сухраб* завршавају се на другачији начин. У питању је или срећан завршетак, или умирање од туге, затим ритуално опремање гроба нећака, или пак лукаво убиство на превару које се приписује Марку Краљевићу чији лик мора бити уобличен тако да доследно прати примарну црту његовог карактера – плаховитост, бахатост и беспоговорност ратничке визије.

У структури песама са централним мотивом сукоба рођака услед непрепознавања интересантни су знакови, а не само аналогije, дакле дистинктивност наративне граматике, а не само подразумевана унисоност. Зато је важно истаћи то да понекад један симболички предмет уноси нови тон у сваку варијанту, а уједно представља и границу између стварне и божанске сфере јуначке песме или баладе. Тако је са песмом „*Марко Краљевић ојледа сабљу*” у којој се симболика предмета сраслог са јунаком, односно предмета који представља значајну формулативну карикату у представљању његовог карактера, очитује као залог потврђивања морално-ратничког лика самог јунака. Сабља се, тако, као предмет изразитог симболичког потенцијала, у многим варијантама јавља управо због своје митске подлоге – она често носи „*тешину њочейка и завршејка једној јунашћва*”. Страдање од стране чудесног предмета, које у усменој књижевности јесте знак, подразумева аксиом, кад „*обновијии изворносїи и неизведену њрироду знака*”⁷ значи обезбедити песми семантичке сигнале без којих не може, али и проширити сплетом формула њено симболичко трајање.

Митски потенцијал чудесног предмета у народној књижевности не потврђује се само у тренутку боја, већ његово именовање може антиципирати јунакову судбину. Тако у дугарској варијанти сукоба рођака због непрепознавања, у песми „*Малаше Войвода њојубва брајта си, без да њо њознае*”, сусрећемо јунака који у типичној формули заклетве нема у кога да се закуне сем у своја *обележја*, а јетким,

---

⁷ DERIDA, Ž. *Glas i fenomen*. S. 73.

натуралистичким говором, ова варијанта се одваја од стила варијанти Вукових певача:

*„коња имам, у коња се кълнем,
сабля имам, у сабля се кълнем,
а они ме мене не вервали:
коњо ми е кучешка нарана,
сабля ми е костіуїтно железо”* (наше подвлачење)

У Вуковој варијанти „*Војвода Милош и браїи му Драїо*” (Вук СНП VI, песма бр. 9), са друге стране, потцртана је *естетїска недовољност* јунаковог двојника (коња): „*Оруже ми рђа сїодобила / А коњицу їрива оїанула*”, док су у песми „*Смрїи лудої Андријаша*” (Вук СНП VI, бр. 10) сигнали који прате младог, а одлучног јунака, претворени у семантички обременене веснике несреће:

*„Кад се дїїе коња доваїило,
Доваїило коња и оружја,
За їојасом двије їушке мале,
Међу њима крива јайаїана”*

Умањењем јуначког обележја наглашава се емотивни слој песме који прати пут младог и незрелог јунака.

2. „Јуначко раздојште” или „вучје вијалиште”

2.1. „Вучје вијалиште”

„Јуначко раздојште” као место доказа ратничког и јуначког дела личности многи певачи стилизују истовремено нудећи потврду епске величине јунака, али у тренутку кад родбинске везе услове „законе оружја”, тад се сликање пребацује из сфере епике у сферу баладе, у „законе срца”. Захваљујући оној Гетеовој „језичкој гипкости” која управља тоном сваке песме, читалац наилази на сплет ликова и гласова који уносе моменат лирског (обично су то мајке, затим певање-зазивање брата у гори, заклетве, молитве и тужбалице).

Мотив мајчинског предосећања (које је увод у *їрадацијско оглаїање сукоба* у појединим варијантама) један је од сталних сигнала-слојева лирског у песми. У формулативном спрегу одговарање сина од жеље да пронађе брата и врати га окриљу породице део је формулативног склопа у многим варијантама, са сличном семантичком линијом. Једино у епизоди *Русїем и Сухраб* наилазимо на *оца* који мајци оставља онај исти симболички знак који одметнути отац касније на сину треба да препозна: „*Тад Русїем скину један онїкс с руке, [...] /*

Ако те звезда сином обрадује, / Под њазухо му њај очев знак свежи!”, чиме се суспензија трагичког на семантички дистинктиван начин остварује. Јак трагички потенцијал варијаната са мотивом сукоба рођака услед нераспознавања утиче на то да „*њривајни (њородични) и рајнички (јавни) део личности сѡрадају*” под дејством судбине јер „*Човек јуначкој светиа, са својим високо развијеним смислом за ѡрајично, радо се уѡушѡа у сукобе и ѡраједије који су изложени слејом владању судбине. Омиљени садржај ѡсама ове врсте је, на ѡример, нежељени злочин, нарочиѡо убистѡво сродника*”⁸ Интересантно је то да у бугарској варијанти немамо типичан разговор мајке и сина, а схема се разбија мајчиним подржавањем одлуке да брат крене у потрагу за братом („*Чуеш мене, мои мили сине, / ѡросѡи ѡи са девеѡ ѡдин време / сал да најдеш браѡа Андреаша*”). Суспензија или екстензија мајчиног проговарања умногоме утиче на тон народне песме, отуд наглашено натуралистички глас певача у варијанти „*Малаше Войвода ѡѡубѡа браѡа си, без да ѡ ѡзнае*”.

Оглашавање брата у гори, кроз често троструко зазивање јунака, кад се и читалац и сам јунак припремају за „*чудо видеѡи или чудо чуѡи*”⁹, како каже Лома, посебно је лирски развијено управо у балади „*Предраѡ и Ненад*”. Чудо је у овој песми у сврси трпљења, јуначке самоконтроле, све до тренутка до кад сам јунак прекида одлагање сусрета са братом. Глас који иде испред јунака у свим овим варијантама потврда је одлучности, а метафорички тај исти глас сведочи о величини јунака и пре његовог јунаштва. Сви „гласови” који се у варијантама јављају носе јаку алегоријску, контекстну ноту, чиме симболички залазе у вишеслојни, тихи, а емотивним набојем осликан простор „вучјег вијалишта”. Са разноликом и раширеном симболиком вука и, пре свега његовим митским потенцијалом, ови гласови се уткивају у незаобилазни део једне варијанте са мотивом нераспознавања у свом центру.

2.2. „Јуначко раздојиште“

У Браунову категорију снажног и паметног, лукавог а непокорног јунака могли бисмо сврстати свакако Марка Краљевића, Милинка (*Пјеванија*, бр. 5), Ђачета („*Харамбаша Ђаче и браѡ му Милован*”, Вук СНП VII, 55) и Рустемовог сина Сухраба. Марко лукавством убија свог рођака, Милинко смишља план како да се сукобљене стране помире без проливане крви, док харамбаша Ђаче одбија покорност везиру. Хераци, као прави репрезенти јуначке песме, са свим одликама јунака изузетне снаге, што менталне што физичке, заокупљали су самог Симу Милутиновића:

⁸ BRAUN, M. *Ideološko hiperbolisanje u srpskohrvatskim narodnim pesmama*. In: *Ka poetici narodnog pesništva*. S. 388.

⁹ ЛОМА, А. *Пракосово*. S. 31.

„Хере, Хераци, Херачине и Херцеџовци, којијех се њо карактеру, духу и провинцијализму ђекоји залудни безјаци наши и њосмијевају, њрави су корениџи Срби, Славјани духом, нравом, језиком и дјелом; [...] шџо за Херачином сџане, на џо да се друџиј чојек неукрањује, ол' и обраџно”¹⁰

Тако, у посебну групу спада песма са пркосним и сигурним јунаком из Милутиновићевих *Пјеванија*, песма о сукобу отоманског цара и бечког ћесара бр. 125, „*Два браџа*”, о јунаку који се сам нуди да пошаље писмо турском цару са жељом да му на мегдан изађе прави борац. Специфичан мотив/формула одлагања кобног сукоба са братом, као у песми *Харамбаша ђаче и браџ му Милован* још експлицитније је присутан у песми „*Два браџа*”. Поносит, пркосан и пресигуран у себе и своје ратничке способности, овај јунак је и нов и традиционалан у карактеризацији јунака усмене књижевности. Међутим, он својим особинама које као да управљају сџжејном и композиционом схемом песме, одваја песму од баладних момената водећи је простору типичног „јуначког разбојишта”. Кређући се по познатом простору општег у појединачном, са уоквиреним пољем опевања, односно са понекад јасно задатом „*геоџрафијом формуле*”¹¹ често се и не укида митски потенцијал локализованог простора, већ се у оквиру познатог гради мит; друкчије речено, у оквиру историје настаје народна песма („*Вино њије војвода Милошу / У Поцере на Херцеџовину*”, СНП 6, бр. 9; „*Чудан јунак њоред Сења њрође*”, СНПр, 3, бр. 40, чиме се још и наговештава јунакова посебност која је на граници светова; „*Кад је Мосџар куџа њоморила*” *Пјеванија*, бр. 5). Међутим, у варијантама Симе Милутиновића Сарајлије јак социјални моменат одводи митски импулс из композиционе схеме.

На другој страни су песме у којима се динамизам приповедања (односно композиционе схеме) успоставља по принципу измештања јунака из заштићеног простора његовог приватног станишта (а при том не мислимо на карактеристичан јунаков одлазак из дома у гору где се зачиње потрага за сродником, већ на прелазак из једне на другу територију), који је углавном представљен везивним ткивом – хајдучијом, као реџимо у песми „*Харамбаша Ваче и браџ му Милован*”, у којој управо због наведене композиционе схеме, изостају баладни елементи доминантни у песмама у којима јунак кређе у опасно и непредвидљиво трагање за „братом од заклетве”. У овој песми разгранатог сџжеа, као и у обе Сарајлијине варијанте и понеким Вуковим, акценат је, као доказ превласти јуначко-ратничког тона, стављен на изражен, детаљан опис и опремање јунака, као и на фантастичну функционалност његових обележја. То можемо видети у паралелном читању песама: „*А да џи је чуда саџледаџи, / Како Ваче јаше на лабуду*”; „*џоџеже му на сџоне колане, / заузда џа немаџнијем клиџом / [...] наџури му суру*

¹⁰ САРАЈЛИЈА, С. М. *Пјеванија црногорска и херцеговачка*. С. 29.

¹¹ СУВАЏИЋ, Б. *Певач и традиција*. С. 54.

међедину”, „Два браћа”; „На њему је руво чудноватио, / На љави му од златио чепенка”, „Иво Сењанин и нећак му”; „А љали му низ рамена брци / Ка соколу низ кољена крила”, „Војвода Милош и браћ му Драћо”. Као што се углавном у свим овим варијантама испуњава трофункционалност заснована на части, љубави и ратничком темпераменту, тако је и у литератури уочено, сходно видном преплету лирских (увек где је нераспознавање и потрага) и епских (ванредни јунак) мотива, да код Милутиновића „Песме Два Херака, Турство и Јакшићи љредводе љрућу ејских љесама, јер оне, у особеном љесниковом виђењу, сублимирају и исказују љри филозофско-ејичка животиња љринцијиа љостављена и амалјамисана лирским љесмама”¹². (подвукао аутор)

Било да читамо варијанте у којима простор модификује говор и радњу, било да је сиче основа на којој се гради стварносно-митски простор којим се крећу посве узорни јунаци често митских обележја, певач који настоји да опева причу сплетену око једног од најинтригантнијих мотива јуначке поезије од најстаријих времена суочен је са чињеницом да модел борбе као херојски чин претапа у стилизованост особеног типа у тренутку кад се са митским простором и универзалном схемом сукоба рођака сусретне мотив који целокупној композиционој схеми даје трагични импулс – мотив нераспознавања. Прешавши пут од класичних јунака епских песама изванредних врлина, преко уснулих или неповерљивих јунака какве налазимо у одабраним варијантама, настојали смо да исцртамо контуре које корелирају, али и које су дистинктивне како бисмо значајном и недовољно истраженом сегменту усмене поезије пружили контекст који своје упориште налази у митском, баладескном, историјском/ стварносном, и на крају, само јуначком.

Извори

- Бљларска народна љоезиа и љроза. Том пљрви, јунашки песни. Съставителство и редакция Лиљана Богданова. София. 1981. 468 s.
- Љешојис љоја Дукљанина. Титоград: Графички завод. 1967. 282 s.
- САРАЈЛИЈА, С. М. Пљеванија црнојорска и херцејовачка. Прир. Доброло Аранитовић, Никшић. 1990. 1202 s. ISBN 978-86-4270-052-6.
- СТЕФАНОВИЋ КАРАЏИЋ, В. Срдске народне љјесме. Књ. VI. Београд: Просвета. 1935. 492 s.
- СТЕФАНОВИЋ КАРАЏИЋ, В. Срдске народне љјесме. Књ. VII. Београд: Просвета. 1935. 428 s.
- СТЕФАНОВИЋ КАРАЏИЋ, В. Срдске народне љјесме. Књ. II. Београд: Просвета. 1969. 455 s.

---

¹² ЉУБИНКОВИЋ, Н. Пљеванија црнојорска и херцејовачка Симе Милутиновића Сарајлије. S. 173.

